

Uus vaade Juhan Liivi loomingule

Tanar Kirs. Juhan Liiv kirjanduslikus traditsioonis. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 28.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2025. 141 lk.

16. detsembril 2025 kaitses Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudis doktoritöö Tanar Kirs. Väitekirja juhendas professor Liina Lukas ja oponeeris siinkirjutaja. 1986. aastal sündinud Kirs on töötanud aastaid Juhan Liivi muuseumis Alatskivil ja aastast 2021 olnud Tartu Ülikooli maailmakirjanduse osakonna nooremteadur.

Kirsi väitekirja koosneb katuspeatükist ja kolmest artiklist: „Jüri Talvet Juhan Liivi radadel” (2016), „Juhan Liivi luulekäsitlus essees „Ääremärkused”” (2022) ja „Juhan Liivi suhted kirjandusliku traditsiooniga. Varane looming” (2025). Sisuldasa kuulub väitekirja juurde Kirsi koostatud kogumik Liivi arvustuslikest ja esseistlikest töödest „Vulise ojakene rohkem. Publitistika ja kriitika” (2024) ning veel mõni Liivi loomingut käsitlev artikkel, mida pole väitekirja osaks arvatud. Kirs tunneb põhjalikult materjali – nii Juhan Liivi töid kui ka tema kohta kirjutatud uurimusi – ja suhtub sellesse suure pieteediga, kuid kriitiliselt. Samuti tunneb ta Liivi ajastu kirjanduslikku konteksti ning on hästi kursis autori keerulise käsikirjalise pärandiga. Liivi senistest uurijatest on olnud kesksed Friedebert Tuglas, Aarne Vinkel ja Jüri Talvet, kes kõik on avaldanud Liivi elu- ja/või loominguloo kohta monograafia ning ulatuslikult publitseerinud tema loomingut, Talvet ka tõlkinud Liivi luulet inglise ja hispaania keelde. Seega on Kirsil eest võtta tähelepanuväärne pagas ligi saja aasta jooksul kirjutatud ja koostatud raamatuid Liivi loomingust ja selle analüüsi.

Lisaks nende kolme autori töödele tunneb ta hästi muud asjakohast kirjandust ja on vajalikul määral süvenenud Liivi luulet puudutatavatesse tekstoloogilistesse küsimustesse, mis ongi kõige keerulisem Juhan Liivi loominguga seotud teema: seda võib jätkuvalt lahendada, isegi siis, kui muud küsimused on lahenduse leidnud.

Kirsi dissertatsiooni meetodiks on võrdlev lähenemine. Ta võrdleb nii Tuglase, Vinkli ja Talveti uurimusi Liivi kohta kui ka nende erinevaid lähenemisi Liivi luule avaldamisele. Kirsi väitekirja uuenduslik osa on see, mille Tuglas, Vinkel ja Talvet kõrvale jätsid: Kirs pöörab suurt tähelepanu Liivi artiklitele ja varasemale loomingule. Esmakordselt käsitleb ta lähemalt käsikirja jäänud luulekogu „Õied ja okkad”, mille Tuglas leidis alles pärast oma monograafia ilmumist ning millest Vinkel ja Talvet üle vaatasid.

On üldiselt arvatud, et Liivi varasem luulelooming ei kuulu tema kanooniliste tekstide hulka, kuid uurija jaoks, kes otsib Liivile kohta eesti kirjanduslikus traditsioonis, on varasema loomingu arvesse võtmine paratamatu, ühtlasi julge ja uuenduslik viisil, kuidas seda teeb Kirs.

Liivi loomingut ja selle retseptiooni kõrval on eesti kirjanduslikus ja kultuuri-traditsioonis olemas Juhan Liivi müüt. Kirs oma väitekirjas seda ei nimeta, kuid tema töö uuenduslikkuse mõistmiseks on müüdi mõiste sissetoomine minu meelest vajalik. Müüdi löi ja kodustas Tuglas ja laiemalt Noor-Eesti, kes käsitlesid Liivi luulet kui midagi tõeliselt uut eesti kirjanduses, modernistliku ja kaasaegse eesti luule algust. See pole vale, see on vaid ühekülgne, kui parafraseerida Aino Kallase hinnangut Koidula-müüdile.¹ Üldiselt on selle müüdi tuumaks arusaam Liivist kui hullust geniusest. Neid on ju igal rahval –

¹ A. Kallas, Täheleand. Eesti poetessi Koidula elulugu. Tlk A. Paikre. Tallinn: Eesti Raamat, 1999, lk 12.

niisamuti austavad ja samal ajal mütologi-seerivad soomlased Aleksis Kivi, kes kirjutas soome kirjanduse varasel perioodil nii luulet kui ka proosat.

Senini on jagatud Liivi looming peamiselt kaheks: enne ja pärast haigusplahvatust 1894. aastal. Kirs jagab selle nelja perioodi ja niisugune lähenemine võimaldab tal leida rohkem sidemeid eesti omaaegse kirjandusmaastikuga, kuhu Kirs katsub Liivi paigutada selle loomuliku osana.

Tuglas ütleb Liivi ja eesti senise kirjanduse kohta: „See oli kõige enam armastatud vari nii vähe armastatud minevikust.”² Kui Tuglas oli mineviku traditsiooni ja Liivi loomingu teineteisest järsult eraldanud, siis Kirs otsib kokkupuutepunkte ja arutleb selle üle, kuidas minevik ja Juhan Liivi loomingu tipud siiski kokku käivad, kuidas need koos moodustavad ühe ja sama autori loomingu. Kui Liiv veel töökohta pidas, oli ta ajakirjanik ja kirjutas seda, mida ajalehes vajati, tõusmata eriti keskmisest tasemest esile või üle.

Kirs on oma uurimuse nurgakiviks võtnud selle materjali, mida Liiv ajalehes avaldas või mis käsikirja jäi. Ta loeb neid tekste tähelepanelikult ja leiab need põhimõttelised arusaamad, mis seovad Liivi loomingu omaaegse kirjandusliku mõtte ja keskse traditsiooniga. Kirsi huvitab, mida sisaldavad need näiliselt nii vähenõudlikud kirjutised, mis sündisid Liivi leivatööna. Kirs on rekonstrueerinud Liivi teoreetilise fooni, uurinud, mida Liiv võis lugeda ja kuidas võisid tekkida tema seisukohad üldiselt kirjanduse kohta.

Juhan Liivi haiguse tagaplaanile lükkamises ei ole Kirs esimene, ka Talveti jaoks oli haigusest olulisem Liivi loomingu filosoofiline aspekt, mida ta väga tundlikult Liivi luulest välja luges või lugeda püüdis. Kirs süveneb Talveti väidetes ja

osaliselt nende toel loeb uue pilguga Liivi ajalehekirjutisi, millele Talvet tähelepanu ei pööranud. Kirs leiab neist tekstidest järjest originaalseid mõtteid kaasaegsete eesti kirjanike ja nende teoste kohta ning arutlusi kirjanduse (eriti luule) otstarbe ja kvaliteedi üle. Ta keskendub Liivi tekstile „Äremärkused” (ilmselt aastast 1911), mille fragmente on enne avaldanud Tuglas ja Vinkel ning mille käsikirja on Kirs uuesti üle lugenud. Ta on teinud seda väga tähelepanelikult, kuid mõnikord tundub mulle, et ta on lugenud sellest välja rohkemgi, kui Liiv ise kirjutas. Aga see on vaieldav.

Väitekirja on mõisteliselt selge, kirjutatud heas keeles ja tekst areneb loogiliselt. Kirs on vajalikku tähelepanu pööranud Liivi luule tekstoloogiale, näidates, kuidas eri uurijad on Liivi pärandit publitseerinud ja seda „toimetanud-parandanud” (Tuglas) või parandusi tagasi pööranud (Vinkel). Nagu Talvet, pöörab Kirs tähelepanu nii Liivi tõlgetele kui ka tõlgete rollile omaaegses eesti kirjanduskaanonis.

Artiklis „Juhan Liivi kaanon” on Kirs kirjutanud: „Edasine uurimisülesanne võiks olla tasakaalu leidmine Tuglase ja Talveti tõlgenduse vahel ning ühtlasi tuleks senisest rohkem arendada diskussiooni sekundaarsetes käsitlustes esitatud vaatenurkade üle.”³ Oma väitekirjaga on Tanar Kirs selle ülesande nüüd täitnud.

Dialogis oponendiga avaldas Kirs oma hüpoteesi Juhan Liivi luule muutumisest „kanooniliseks Liivi luuleks” – murrangu paigutab ta haiguse-eelsesse aega, 1891. aasta juurde, kui teadaolevalt on kirjutatud „Lumehelbeke”, „Mets kohas” ja veel mõned praegu tuntumad Liivi luuletused. Kirsi hüpotees on, et niisuguseid luuletusi oli rohkem, et neid oli terve kogu, mille Liiv haiguse ägenedes tulle heitis.

² F. Tuglas, Juhan Liiv. Elu ja looming. (Teosed 6.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1958, lk 356.

³ T. Kirs, Juhan Liivi kaanon. – Looming 2016, nr 2, lk 266.

Tema romantiline lootus on, et õnnestuks leida (Hella Wuolijoe paberitest?) seni tundmatuid Juhan Liivi luuletusi, mis on samalaadse poetikaga, kuid pärinevad varasemast ajast. Need kindlasti toetaksid oluliselt Kirsi väiteid, et Liivist ei saanud see geniaalne luuletaja, keda tänapäeval hinnatakse, pärast skisofreenia vallandumist, vaid ta oli selleks valmis juba enne saatuslikku murrangut.

Väitekirja eessõnas tõdeb Kirs, et tema huvi Juhan Liivi vastu tärkas Ülo Matjuse Heideggeri-ainelisest filosoofiaseminarist. Heideggeri nimetas ka kaitsmisel sõna võtnud professor Arne Merilai ja nad mõlemad näivad uskuvat, et sedakaudugi saaks leida Liivi luule tõlgendamiseks uusi võimalusi. Soovin neile selles edu.

SIRJE OLESK